

ÜRDÜN'DE DARBE GİRİŞİMİ VE ORTADOĞU'DA MODERN DEVLET İNŞASININ ZORLUKLARI

DOÇ. DR. H. KÜRŞAD ASLAN

Uzman ORSAM

“

Ürdün hükûmetinin yaptığı resmî basın açıklamasında darbe girişiminin oldukça iyi planlanmış olduğundan ve bölgesel aktörlerin muhtemel rolünden bahsedilmiştir. Öte yandan en başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap Ligi, Mısır, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Irak ve Lübnan da dâhil olmak üzere pek çok devletten Kral Abdullah'a destek mesajları verilmiştir.

”

Birinci Dünya Savaşı sonunda dağılma sürecine giren Osmanlı Devleti'nin geri çekilmek zorunda kaldığı Ortadoğu coğrafyasında İngiliz ve Fransızlar hâkimiyet kurdular. Birleşmiş Milletler'in (BM) öncülü olan dönemin oluşumu Cemiyeti Akvam, Ortadoğu'nun önemli bir bölümünü İngiltere mandasına bıraktı. Ürdün de bu sürecin bir parçasıydı ve yapay bir şekilde devlet hüviyeti kazanan bir siyasi oluşum olarak tarihteki yerini aldı. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sömürge topraklarını kademeli bir

şekilde terk eden İngiltere'nin tasarrufu sonucunda 25 Mayıs 1946'da Ürdün, Haşimi Krallığı adıyla bağımsızlığını kazandı. 11 Ağustos 1952'de tahtın yeni varisi

Talal'ın 16 yaşındaki oğlu Hüseyin olmuştu. 1952 ile 1999 arasında Ürdün Kralı olan Hüseyin, Ortadoğu'da yaşanan savaşlar, darbeler, krizler, Petrol İhraç Eden Ülkeler

Örgütü (OPEC) ambargosu gibi pek çok krizde yapay bir devleti yönetmenin her türlü etkisini deneyimledi. 1967 yılında meydana gelen İsrail-Arap Savaşı'nda yer alan Ürdün Krallığı, ülkenin en verimli topraklarının olduğu Filistin'in Batı Şeria bölgesini İsrail işgaline terk etti ve 1988 yılında bu bölge üzerindeki tüm egemenlik haklarından vazgeçtiğini ilan etti. 1994 yılında Ürdün ve İsrail arasında barış anlaşması imzalandı. Kral Hüseyin'in vefatının ardından 1999 yılında tahta en büyük oğul

vasfıyla Kral 2. Abdullah geçti. 30 Ocak 1962 doğumlu yeni kralın annesi Antoinette Gardiner isimli İngiliz'dir; sonradan ismini değiştirmiştir. Yeni döneme genç liderle giren Ürdün Krallığı, Batılı elitlerin gözünde Ortadoğu'nun istikrar adası olarak ayrıcalıklıdır. Batılı dünyanın önde gelen yayın organlarında demokrasinin erdemine inanan kralın çağdaş ve modern kimliği Harley-Davidson motor kullanması, macera sporlarına olan ilgisi, Amerika'nın popüler kültüründe önemli bir yeri olan Star

Trek dizisinde küçük rollerde oynaması ve benzeri imgelerle desteklenmektedir.

Prens Hamza'nın son dönemde sıkça Ürdün kabileleri ile toplantılar yaptığı, daha önceki dönemlerde gösterdiği katılımların çok daha ötesinde kabilelerin düğün, taziye ve cenaze türü sosyal ortamlarına katıldığı ve hükümeti açıkça eleştirdiği duyumları üzerine Ürdün Ordusu Genel Kurmay Başkanı General Yusuf Huneyti'nin Prens Hamza ile görüştüğü bilgisi yansımaktadır. Bu uyandan rahatsız olan Prens Hamza'nın sinirlenerek General Huneyti'yi azarladığı ve "devletin yanlış yönetiminden ben mi sorumluyum" şeklinde karşılık verdiği basına yansımıştır.

ÜRDÜN'DE NİSAN 2021 DARBESİNİN GELİŞİMİ

Nisan 2021'in ilk günlerinde Ürdün dünya basınında ve sosyal medyada gündemin üst sıralarına taşınmaya başladı. Kral 2. Abdullah'ın üvey kardeşi Hamza bin Hüseyin'in darbe girişiminde bulunduğu basın haberlerine ve sosyal medya mecralarına yansımış olup iki önemli ismin göz altına alındığı bilinmektedir. Tutuklanan iki önemli isim Şerif Hasan bin Zayid ile beraber Bassam İbrahim Avadallah'tır. Bunlardan Şerif Hasan bin Zayid, Ürdün'ün Suudi Arabistan Büyükelçiliğini yapmıştır.

Bassam Avadallah'ın hem Ürdün hem de Suudi Arabistan pasaportuna sahip olduğu ve Suudi Arabistan Veliht Prensi Muhammed bin Selman'a danışmanlık yaptığı bilinmektedir. Ürdün hükümetinin yaptığı resmî basın açıklamasında darbe girişiminin oldukça iyi planlanmış olduğundan ve bölgesel aktörlerin muhtemel rolünden bahsedilmiştir. Öte yandan en başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap Ligi, Mısır, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Irak ve Lübnan da dâhil olmak üzere pek çok devletten Kral Abdullah'a destek mesajları verilmiştir.

Arap basın kaynaklarında Ürdün'ün en büyük destekçilerinden biri Suudi Arabistan olmakla birlikte, Riyad'ın karar ve eylemlerinde gittikçe daha fazla güçlenen Muhammed bin Selman'ın son dönemlerde Ürdün'e yönelik farklı ve olumsuz düşünceleri olduğu zikredilmektedir. İlâveten, Prens Hamza'nın son dönemde sıkça Ürdün kabileleri ile toplantılar

yaptığı, daha önceki dönemlerde gösterdiği katılımların çok daha ötesinde kabilelerin düğün, taziye ve cenaze türü sosyal ortamlarına katıldığı ve hükümeti açıkça eleştirdiği duyumları üzerine Ürdün Ordusu Genel Kurmay Başkanı General Yusuf Huneyti'nin Prens Hamza ile görüştüğü bilgisi yansımaktadır. Bu uyarıdan rahatsız olan Prens Hamza'nın sinirlenerek General Huneyti'yi azarladığı ve "devletin yanlış yönetiminden ben mi sorumluyum" şeklinde karşılık verdiği basına yansımıştır. General Huneyti'nin yazılı bir açıklama ile "Prens Hamza'yı ülkenin huzur ve güvenliğini bozacak şekilde gerçekleştirdiği girişimlere son vermesi yönünde uyardım" şeklinde bir mesaj vermiştir. Bunun akabinde Prens Hamza, kendi çektiği İngilizce bir videoyu sosyal medyada paylaşmış olup ev hapsinde tutulduğunu açıklamıştır. Bir gün sonra, 3 Nisan 2021'de Ürdün hükümeti yaptığı açıklamada Prens Hamza'nın dış mihraklar ve yerli iş birlikçiler ile tasarlanan ve ülkede

kaos ortamı yaratacak bir kumpas içinde yer aldığı bilgisini vermiştir.

Ürdün'de son yıllarda diğer tüm Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi kaynayan bir kazan vardır. BM Kalkınma Programı dünya sıralamalarında 1990'larda 70'li sıralarda, 2000'li yıllarda yine 75-80'li sıralarda iken koşulları giderek kötüleşen Ürdün, günümüzde 162 ülke arasında 109. sıraya gerilemiştir.

ARAP İSYANLARI VE ORTADOĞU REJİMLERİ: DEVLET, TOPLUM, MODERNİTE

2010 yılı Aralık ayında fitili ateşlenen Arap isyanlarını nispeten sakin geçiren Ürdün'de son yıllarda diğer tüm Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi kaynayan bir kazan vardır. BM Kalkınma Programı dünya sıralamalarında 1990'larda 70'li sıralarda, 2000'li yıllarda yine 75-80'li sıralarda iken koşulları giderek kötüleşen Ürdün, günümüzde 162 ülke arasında 109. sıraya gerilemiştir.

Arap halk hareketleri karşısında iktidarlarını ve rejimlerini devam ettirmek isteyen ülkeler halkın tepkisini azaltmaya yönelik sembolik de olsa reform paketlerini birer birer hayata geçirmeye başlamıştır. Ancak bu reformlar yapısal ve köklü reformlar değil daha çok halkın gözünü boyamaya yönelik kozmetik değişimlerdir. Rejimlerin

değişememe ve gerçek yapısal reformlara gidemeyişinin arka planında Ortadoğu bölgesinde devlet kurumunun yanlış temeller üzerine inşa edilmiş olması yatmaktadır. Batılı modern devlet, toplum sözleşmesinin Sanayi Devrimi sonrasında yeniden yorumlanması ile şekillenmiştir. Devlet erkinin halından vergi ve asker devşirmesi, gerektiğinde zorlayıcı güç kullanma ruhsatı vardır; halkın da devletin idaresini elinde bulunduran hükümet üzerinde muhtelif kontrol mekanizmaları bulunmaktadır. Bu karşılıklı rıza ve meşruiyet temelli siyasal sistem uzun yıllar içinde yeşermiş demokrasi kültürü ile olgunlaşmıştır. Dünyanın pek çok bölgesinde ülkelerin devlet-toplum ilişkileri farklı tarihî süreçlerden geçtiğinden modern sisteme adapte olmakta güçlükler yaşanmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren küresel politik ekonomide özellikle Batılı ülkelerde farklı geçişler ve toplumsal adaptasyon süreçleri deneyimlenmişken dünyanın diğer bölgelerindeki çoğu ülkede moderniteye uyum sorunları yaşanmış ve hâlen de yaşanmaktadır.

Günümüzde Ortadoğu rejimlerinin istisnasız biçimde otoriter olduklarını gözlemliyoruz. Farklı politik ekonomi yapılarına sahip Ortadoğu ülkelerinden Körfez ülkelerinde tam bir rantıye ekonomi sistemi ve patrimonyal ilişkiler hâkimken Mısır, Ürdün ve Fas gibi nispeten kıt kaynaklı yarı-rantıye ekonomilerinde devlet ve siyasi rejimin halk nezdinde meşruiyet üretme taktikleri farklılaşmaktadır. Rantıye ekonomilerinin en önemli özelliği halktan vergi alma ihtiyacının ya bulunmaması ya da vergilerin genel bütçe gelirleri içinde düşük sevi-

yede bulunmasıdır. Ülke gelirleri ya yeraltı kaynaklarına ya da transferlere dayanmaktadır. Örneğin, Lübnan'da millî gelirin yaklaşık %25'i yurt dışında (çoğunlukla OPEC ülkelerinde) çalışan Lübnanlı işçilerin memleketlerine gönderdikleri işçi havalelerinden oluşmaktadır. Yine Ürdünlü gurbetçilerin işçi havaleleri millî gelirin yaklaşık %20'si kadardır. Ortadoğu'da ülkelerin vergi gelirleri bakımından İsrail başı çekmektedir; İsrail'de vergilerin ülke gayrisafi millî hasılası içindeki nispeti %32 civarındadır; Türkiye'de %26, Lübnan'da %17, Ürdün'de ise %15 civarındadır.

Devlet-toplum ilişkileri sorunlu olan pek çok ülkede meşruiyet tabanını genişletmek adına bazı yerli taktikler geliştirilmektedir. Örneğin, Ürdün ve Fas monarşileri meşruiyetlerini geleneksel Arap toplumu üzerinde dini motiflerle etkili bir şekilde desteklemektedir. Ürdün Haşimi Krallığı halk nezdinde ve tüm Ortadoğu toplumlarında peygamber soyu ile ilişkilendirdiği hanedanın soyağacı üzerinden kendine siyasi sermaye devşirmektedir. Bu bağlamda Ürdün meşruiyet zemini kıyaslamasında diğer yarı-rantıye devletleri olan Mısır, Tunus ve Suriye'ye nazaran nispeten başarılıdır.

Zayıf meşruiyet temeli üzerinde kendi bekasını koruma güdüsündeki Ortadoğu ülkeleri küresel sistemin başat güçleri ile tesis ettikleri ilişkiler ağıyla koruma kalkını edinmektedir. Örneğin, Ürdün ve Mısır'a verilen resmî kalkınma yardımları, Batılı başat güçlerle devam eden iyi ilişkilerin seyrine ve İsrail ile barışçıl ilişkilerin sür-

dürülmesine bağlıdır. Ürdün coğrafi bakımdan İran Körfezi ile Levant arasında stratejik bir konumdadır. Bundan dolayıdır ki stratejik önemine binaen kuruluşundan beri hem Batılı devletlerin hem de zengin Körfez ülkelerinin özel ilgi ve koruması altında olmuştur. Söz konusu stratejik önem vasfıyla Ürdün'e yıllardır düzenli biçimde finansal destek yapılmaktadır. Arap ayaklanmalarının akabinde Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) Mısır, Tunus, Ürdün ve Fas'a yaklaşık 40 milyar dolarlık düşük faizli kredi ve emtia yardımında bulunduğu bilinmektedir. Ancak, Ürdün Krallığı'nın rejim bekası ve siyasal sistemin istikrarını korumak amacıyla Ürdün'e verilen dış yardımlar verimsiz ve sürdürülebilir olamayacak bir israf çarkına akıtılmaktadır. Kamu sektörü ihtiyacı olmadığı hâlde iş gücünün yaklaşık üçte birini istihdam etmektedir. Yani devlet ihtiyacı olmadığı hâlde memur veya yarı memur vasfında niteliksiz elemanları fonlamaktadır.

Dahası, nüfusun yaklaşık %15'inin yoksulluk sınırının altında yaşadığı Ürdün'de resmî rakamlarda işsizlik oranları 2010'lu yıllarda %20 civarında seyretmişken gerçek rakamın %30'ları bulabileceği tahmin edilmektedir. Koronavirüs salgınının çok olumsuz etkilediği Ürdün'de resmî işsizlik rakamı %24,7 olarak verilmişken uzmanlar bu rakamın %40'a yakın olabileceğini savunmaktadır. Sonuç olarak her ne kadar darbe girişiminde çeşitli iç-dış aktörler arasındaki iş birliği ve etkileşim söz konusu olmasına rağmen Ürdün'deki ekonomik-siyasi krizin de bu süreçte söz konusu aktörlerce istismar edildiği anlaşılmaktadır. ■